

SIMBOLURI ÎN *SETEA MUNTELUI DE SARE*

de

Anișoara IVAȘCU și Corina TĂTARU

Iona, Paracliserul și Matca, reunite în trilogia intitulată *Setea muntelui de sare*¹, sunt opere dramatice în sensul nou pe care scriitorii ca Beckett sau Ionesco l-au dat acestui termen: acela de căutare spirituală. Cele trei piese propun trei soluții pentru o dramă existențialistă unică, deși situațiile cu care se confruntă personajele sunt diferite.

Simboluri în *Setea muntelui de sare*

Decorul primului tablou din *Iona* este simplificat la maximum: pe o scenă aproape goală sunt trasate câteva cercuri cu cretă pentru a sugera marea, iar în spatele pescarului este reprezentată **gura larg deschisă a balenei** – amenințare și premoniție totodată. Această „gaură neagră” este însăși poarta infernului, a abisului de dincolo, marcând trecerea de la zi la noapte, de la viață la moarte. Ea poate simboliza, de altfel, și intrarea sau ieșirea dintr-un proces de inițiere. Gura este sinecdoca balenei, iar cercurile desenate cu cretă sunt semnul care se substituie obiectului. Iona nu pare să sesizeze întinericul, fiind atent doar la **năvodul** său. Acest obiect, în afara rolului de a da indicii despre meseria pescarului, are și o semnificație conotativă. În psihologie, această armă devine simbolul complexelor care împiedică atât viața interioară, cât și pe cea exterioară să se manifeste pe deplin. În Biblie, năvodul este expresia angoasei, dar și a acțiunii divine care tinde să-i adune pe oameni pentru a-i conduce spre credință, spre Dumnezeu. Semnificația sugerată în *Dicționarul de simboluri*² se referă la tradiția iraniană conform căreia omul, și mai ales misticul, se înarmează cu năvodul pentru a-l captura chiar pe Dumnezeu și astfel, plasa pescarului devine o plasă spirituală. Acesta se ambiguizează cu atât mai mult în piesa lui Marin Sorescu, cu cât Iona nu prinde niciodată vreun pește. Imensitatea mării este reprezentată pe scenă de mai multe cercuri. Închis în sine, fără început și fără sfârșit, desăvârșit, **cercul** este semnul absolutului; el

¹ Marin Sorescu, *Setea muntelui de sare*, (teatru), I. *Iona. Paracliserul. Matca*, București, Grupul Editorial Art, 2006.

² Chevalier J., Gheerbrant A., *Dicționar de simboluri*, Paris, 1969, t. III, p. 106.

reprezintă perfecțiunea, omogenitatea. Cercul este simbolul lumii spirituale, invizibilă și transcendentă, al armoniei spiritului, al gândirii, putând să asigure unitatea între spirit și corp. Ca orice simbol, acesta are și conotații negative, reprezentând o limită, spațiul închis: din acest punct de vedere el se seamănă cu pântecul balenei.

Marea este simbolul dinamicii vieții care a apărut din ea, locul destinat transformărilor, renașterii. Dar ea înseamnă și incertitudine, îndoială, este imaginea vieții și a morții totodată. Abisurile ei sunt fecunde, dar, adeseori, din ele pot țâșni monștri. Marea poate fi infinită, dar tot ea devine uneori expresia tragică a limitării și a spațiului închis (acvariul lui Iona în care marea și peștii sunt prizonieri). Pe de altă parte, marea semnifică mișcarea permanentă: mișcarea valurilor sale și posibilitatea de a călători liber, sau chiar în burta unei balene, asemeni lui Iona.

La începutul primului tablou, pentru a sublinia singurătatea absolută care îl înconjoară, Iona constată dispariția ecoului, care, cel puțin, i-ar fi dat iluzia unui dialog. El este singur, abandonat într-o lume ostilă care nu vrea să comunice cu el, de vreme ce a anulat ecoul. Modul în care se cheamă pe sine pentru a verifica dacă mai există sugerează dualitatea personajului. *Io*, în limba română, este pronumele folosit de voievozi, iar în greacă numele lui Dumnezeu. Dar această silabă importantă este minimalizată, anulată de pronunțarea lui *na*, interjecție ironică, demistificatoare. Acest joc, această alternanță între tonalitatea gravă și ironie sunt permanente în dialogul personajului cu sine însuși.

Un alt obiect, care poate fi considerat simbolic este și **moara de vânt**, obiect insolit în burta unui pește, dar care ar putea reprezenta o încercare sau un pericol pe care personajul trebuie să-l depășească, având în vedere că acesta se va feri tot timpul să nu nimerească între dinții ei de fier, precum și faptul că acesta ocolește cu abilitate în drumul său ridicolul. Închis în pântecul monstrului, el visează marea, vântul, pescărușii – simboluri ale libertății. Iona trăiește o spaimă continuă și nu înțelege nimic din acest joc al hazardului care a făcut să fie înghițit de o balenă care, la rândul ei, a fost înghițită de o a doua, mai mare decât ea. La un moment dat, chiar personajul devine conștient de alteritatea sa. Vorbind despre gemeni, Iona constată că nu e singur și acest lucru îl sperie. El evocă cifra **doi**, care exprimă dualitatea, polaritatea, sexualitatea, diviziunea unității în masculin și feminin, în activ și pasiv, în *yin* și *yang*. Acest număr simbolizează, de asemenea, opoziția, conflictul, echilibrul realizat sau amenințările latente, dualismul. Numărul doi exprimă deci un antagonism³ care, latent mai întâi, se manifestă apoi. Nu e vorba de un frate oarecare, ci de fratele geamăn, afirmație care trimite spre multiple semnificații.

³ Chevalier J., A. Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*.

Fenomenul gemenilor a suscitât un interes deosebit în toate culturile și mitologiile. Indiferent care ar fi formele de reprezentare – perfect simetrice, unul întunecat, celălalt luminat, unul aspirând spre cer, celălalt spre pământ – ei exprimă dualitatea fiecărei ființe sau dualismul tendințelor sale spirituale sau materiale, diurne sau nocturne. Astfel, teama lui Iona de a fi geamăn are rădăcini profunde în mentalitatea primitivă. Finalul piesei readuce în discuție această dualitate, prezența celuilalt, însă de data aceasta Iona pare să și-o asume. Singurătatea îl sperie și atunci vrea să-l ia cu sine pe fratele său geamăn pe noul drum pe care l-a ales. Totuși, gestul său de a se **înjunghia** îi contrazice afirmațiile, căci se poate spune că astfel l-a sacrificat pe celălalt. Cu ajutorul cuțitului cu care spintecase balenele, Iona își spintecă propriul pântec. Gestul final este unul inițiativ, începutul unei noi inițieri, căci moartea este percepută ca un nou început al existenței spirituale. Nu considerăm că aceasta ar fi o sinucidere în acest context, ci, mai degrabă, este un gest simbolic care sugerează o reorientare a căutărilor către sine, adevărul pe care omul vrea să-l găsească se află în el însuși, iar percepția lumii se face prin raportare la propriile amintiri. În spațiul claustrării, Iona se gândește mai întâi la soție, al cărei chip se estompează în amintirea acestuia, luându-i locul **figura mamei**, care se suprapune peste imaginea bunicii sale, apoi peste cea a străbunicii, pentru a ajunge, în cele din urmă, la imaginea unei mame universale. Acest fapt reprezintă, în plan simbolic, o încercare de întoarcere spre originea lucrurilor, spre începutul ființei. Chiar forma ovoidală a balenei ce închide în ea o alta și apoi o alta și tot așa până la omul din mijloc aduce mult cu oul simbolic, primordial. Astfel, evoluția personajului este una către interiorul ființei, spre un centru primordial. Drumul parcurs de Iona nu este orizontal, ci vertical, spre adâncurile ființei și el începe cu o împăcare cu sine.

Spațiul în care a intrat Iona după ce a fost înghițit de chit se dovedește a fi un **spațiu labirintic**, deoarece acesta începe o călătorie pe cont propriu. Este un labirint în care libertatea mișcării și orientarea în spațiu sunt anulate din prea mult spațiu care relativizează reperele, exacerbând îndoiala, scepticismul și anulând ambele căi posibile de eliberare: ieșirea și ajungerea⁴. O experiență similară va trăi, într-o altă configurație a labirintului, și *Paracliserul*. Experiența lor este una solitară, singurătatea și lipsa de sens fiind două dintre capcanele labirintului ce trebuie evitate. Cu ele se vor confrunța și *Paracliserul* și *Irina*. Intrarea în labirint înseamnă intrarea într-o altă ordine.

Paracliserul debutează tot sub semnul așteptării, dar, ca și Iona, personajul de aici depășește curând starea de pasivitate, se angajează voluntar într-o îndeletnicire filosofică expusă metaforic: el trebuie să

⁴ Crenguța Gânscă, *Opera lui Marin Sorescu*, Pitești, Ed. Paralela 45, 2002, p. 138.

afume zidurile unei catedrale, pentru a da iluzia că este frecventată, Paracliserul fiind eroul unei iluzii. El nu mai este victima accidentului, ci se claustrează voluntar într-un spațiu cu sugestii expresioniste: catedrala gotică este simbolul universului uman, care, în acest caz, este părăsit de divinitate și de oameni. Paracliserul își asumă destinul întregii umanități, ca în drama expresionistă, identificându-se cu toți semenii săi. Spațiul în care se mișcă este expresionist, sugerând elanul spiritual de jos în sus, spre transcendent. Acest loc poate fi, după cum sugerează Marian Popescu⁵, și o altă configurare a labirintului – este plină de „firide și ocnite”, aduce mai mult cu tipul clasic al labirintului complicat – care are de data aceasta o singură ieșire, tot pe verticală, în sus. Dacă în cazul lui Iona problema era cea ieșirii, aici e cea a ajungerii. Pentru a-și îndeplini misiunea, el are nevoie de multe **lumânări**, care înainte de a fi fum, sunt flacăra, adică lumină. Acestea simbolizează sursa primară, pură a luminii. Prin verticalitate și prin blândețea flăcării ei, lumânarea este întruparea inocenței purității sufletești; ea arde pentru a da lumină, pentru a exprima o dragoste unică, totală față de Dumnezeu. Ea poate fi considerată drept un liant între cer și pământ, între oameni și divinitate. **Pereteii albi** ai catedralei nu sunt simbolul purității, ci aici albul dă o conotație negativă, reprezentând pustietatea, uitarea, neființa, desacralizarea. Paracliserul își începe opera cu o dală care pare mai neagră, o piatră prelucrată de către mâna omului. **Piatra șlefuită** este opera omului; aceasta desacralizează lucrarea lui Dumnezeu și simbolizează acțiunea umană, care se substituie forței creatoare a divinității. **Piatra brută** ar fi fost simbolul libertății, în timp ce piatra cioplită simbolizează sclavia și întunericul⁶. Pentru a face mai puțin efort în munca sa sisifică, Paracliserul improvizează o pârghie cu ajutorul căreia aruncă lumânările în sus. **Pârghia** nu simbolizează altceva decât o forță instrumentală, pusă în funcțiune și controlată de o forță superioară, forță căreia paracliserul i se adresează pentru a o identifica, pentru a o nega apoi și a se contopi, în final, cu aceasta.

În tabloul al doilea, Dumnezeu apare mai explicit, nostalgia divinității se simte mai întâi din lipsa semnelor care să indice prezența acesteia. Așa cum ne-am obișnuit deja, Marin Sorescu fixează umanitatea în scenarii simple, în reprezentări vizuale foarte sugestive: dacă în Iona **omenirea** este o mare de pești alergând după nade, aici ea e identificată în căutările ei cu imaginea celor trei fluturi ce roiesc în jurul becului, arzându-și aripile de dorul luminii⁷. Desăvârșindu-și opera cu prețul vieții, Paracliserul își dobândește condiția demiurgică, iar conștientizarea acestui

⁵ Marian Popescu, *Chei pentru labirint*, București, Ed. Cartea Românească, 1986, p. 61-68.

⁶ J. Chevalier, A. Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*.

⁷ Crenguța Gânsacă, *Opera lui Marin Sorescu*, p. 148.

adevăr coincide cu ieșirea din absurd. Lumea în care accede Paracliserul este una a simetriei, a perfecțiunii spirituale: „Lumea e de-a dreapta și de-a stânga mea. Iar eu sunt în mijloc...”⁸. În acest tablou apare un element nou de decor, un liliac: „Într-un colț, pe undeva, **un liliac** spânzură cu capul în jos...”⁹. Această vietate care este și pasăre și mamifer, animal impur, a devenit simbolul tenebrelor și al spaimei. În sens pozitiv, el este simbolul perspicacității (se orientează foarte bine în întuneric), dar în sens negativ, el reprezintă dușmanul, demonul, din cauza poziției în care stă. Pentru Paracliser, acesta poate fi considerat o premoniție a amenințării, monstrul pe care trebuie să-l înfrunte: personajul, ca exponent al omenirii care și-a pierdut credința în divinitate, nu știe să îl descopere în semnele care îi sunt transmise și, pentru că nu poate vedea dincolo de sine, în final, se confundă cu divinitatea. Monstrul este reprezentat tocmai de acest sacrilegiu de a se crede Dumnezeu.

Gestul final nu este o sinucidere, ci, la fel ca în cazul lui Iona, este o eliberare a spiritului din carapacea corpului. În acest sens, drumul paracliserului poate fi asociat cu **fumul** – ca simbol al incertitudinii și inconsistenței, și în final cu **flacăra** – simbol al spiritului, al cunoașterii, al revelației, al verticalității, dar și al mistuirii, al combustiei interne, spirituale. Paznicul care dă la o parte schelele, împiedicându-l astfel să coboare și obligându-l, astfel, la sacrificiul suprem, reprezintă tot ceea ce a însemnat violență, fanatism, denigrare a culturii de-a lungul istoriei, înfăptuite de către ignoranți.

A treia soluție a ieșirii din absurdul existenței este recunoașterea sensului dat al existenței, al vieții în sine, fără eforturi metafizice de impunere a acestuia. **Titlul** acestei ultime piese din trilogie, *Matca*, trimite la zeița pământului și a apelor, dar și la regina albinelor, la albina-mamă. Ea reunește toate mamele și toate fiicele din univers, contopite în această mamă universală, simbol al fecundității, al femeii creatoare de viață. Ca simbol, ea se leagă de mare, dar și de pământ, ca materii primordiale, căci amândouă sunt percepute ca reprezentând corpul matern. Mama este și Biserica, în mitica creștină, concepută ca o sursă de viață spirituală și de grație divină.

Inspirată dintr-un eveniment real, inundațiile din 1970, piesa prezintă aventura unei tinere învățătoare care este obligată să nască singură, lângă un tată muribund și înconjurată de **apele furioase**, care au aici conotații negative, sunt destructive, descompun materia. În primul tablou, decorul sugerează potopul. Plouă, se aud tunete, vântul suflă cu putere. Irina merge singură pe un drum de țară, anevoios, care anticipează,

⁸ Marin Sorescu, *Setea muntelui de sare*, (teatru), I. Iona. *Paracliserul. Matca*, p. 59.

⁹ *Ibidem*, 48.

de fapt, evoluția ei ulterioară și pare să fie singura femeie din lume sau ultima femeie însărcinată. Urmele pașilor ei sunt înghițite de noroi, simbol cu conotații negative, și acest lucru o sperie, pentru că îi dispare orice urmă a existenței sale, la fel ca și în cazul celorlalte două personaje ale trilogiei soresciene. Ca și Iona sau Paracliserul, Irina vrea să-și îndeplinească misiunea, să-și atingă scopul. Dar pentru tânăra femeie situația este mult mai dificilă: ea trebuie să lupte în condiții vitrege, în condiții de catastrofă pentru a da viață copilului său, pentru a învinge dușmănia naturii. Al doilea tablou prezintă interiorul unei case țărănești unde, în două camere separate de un vestibul, fiecare în patul său, Irina și tatăl ei sunt torturați de dureri înfiorătoare: ea lupta să dea naștere unei vieți, iar el să părăsească această viață. Bătrânul **moare** chiar în momentul în care se naște nepotul său: o viață o înlocuiește pe cealaltă, ceea ce restabilește echilibrul universal între început și sfârșit, între tradiție și continuitate: „Parcă l-aș fi născut pe taică-meu!”¹⁰, va spune Irina. Acest **semn al trecerii**, al deschiderii spre o altă lume apare în toate cele trei piese ale lui Sorescu: pentru Iona este gura balenei, pentru Paracliser este poarta catedralei, iar pentru tatăl Irinei este pragul. **Sicriul** bătrânului va fi simultan o luntre a lui Caron și o arcă a lui Noe, o corabie a morții și una a vieții. Confuzia între moarte și naștere se accentuează în tabloul al treilea, când sosesc **trei personaje ciudate** pentru a veghea mortul, dar și pentru a-i urși copilului. Urările-preziceri pentru cel nou-născut, ceea ce trimite cu gândul la ursitoarele copilului, la cele care îi hărăzesc viața, alternează cu comentarii despre mort, ceea ce trimite la un alt obicei străbun, acela al bocitoarelor. Tabloul se sfârșește cu monologul Irinei rămasă singură cu copilul și cu mortul. Situația devine din ce în ce mai dificilă: din podeaua casei, de peste tot, țâșnesc **izvoare**, ca și cum pământul, saturat de apa potopului, și-ar trezi apele din străfunduri. Toate aceste izvoare capătă conotații negative, ele nu mai sunt dătătoare de viață, ci reprezintă o amenințare permanentă a vieții, pericolul de moarte. Deși apele amenință totul, Irina este optimistă și înfruntă cu responsabilitate și curaj furia apelor. În tabloul al patrulea, casa rămâne fără acoperiș și în încăperi se vede ca într-un acvariu, în care toate lucrurile plutesc – semn al incertitudinii și al efemerității.

În fața catastrofei, tânăra mamă se simte mulțumită și mândră de misiunea pe care o are: salvarea propriului copil, simbol al vieții, al continuității unei lumi aflate în derivă. Vocea prezentă în următorul tablou sau Logodnicul, cum este numit de autor în lista personajelor, dialoghează cu Irina, povestind despre drama logodnicei sale înecate. Acesta ar putea fi proiecția în viitor a unei vieți de după dezastrul natural. Discursul lui este din ce în ce mai incoerent astfel încât, în final, nu mai face altceva decât să

¹⁰ Marin Sorescu, *Setea muntelui de sare*, (teatru), I. Iona. *Paracliserul. Matca*, p. 79.

cânte ca un **cuc**. Această pasăre devine în aceste circumstanțe simbolul solitudinii absolute, care prevestește sfârșitul. Drumul spre înțelegere este unul al amintirii, al întoarcerii către începuturi – piesa este ea însăși o restituire a mitului genezei – iar Irina îl călăuzește pe tânăr prin cântecul de leagăn pe care îl îngână. Făcând din propriul trup scară deasupra apelor pentru copilul ei, Irina se răstignește și ea pentru triumful vieții. Ea corectează eroarea lui Iona și a Paracliserului, fiind singura dintre cei trei care nu renunță la viață în mod voluntar.

Marin Sorescu adoptă în trilogia *Setea muntelui de sare* o formă simbolică, „protagoniștii pot fi considerați avataruri ale unui unic uman în raport cu destinul, însă chiar această relație este diferită: întoarsă spre sine în *Iona*, spre transcendent în *Paracliserul*, pe când *Matca* se mută în năvodul lui Iona.”¹¹ Cele trei situații pot reprezenta însă și trei vârste ale omenirii: *Iona* – vârsta mitică, a Vechiului Testament, când divinitatea, deseori neînțeleasă, pedepsea concret, cu cruzime slăbiciunile umane; *Paracliserul* – vârsta mijlocie, a unui Ev Mediu delirant mistic; *Matca* – vârsta certitudinilor și a întoarcerii la matrice¹².

BIBLIOGRAFIE

- Gânscă Crenguța, *Opera lui Marin Sorescu*, Pitești, Paralela 45, 2002.
Chevalier J., Gheerbrant A., *Dicționar de simboluri*, Paris, Secher, 1969.
Popescu Marian, *Chei pentru labirint*, București, Cartea Românească, 1986.
Vodă Căpușan Maria, *Marin Sorescu sau despre tânjirea spre cerc*, Craiova, Scrisul Românesc, 1993.

SYMBOLES DANS LA SOIF DE LA MONTAGNE DU SEL (*SETEA MUNTELUI DE SARE*)

(Résumé)

Dans cet article, on a essayé de traiter le problème des symboles dans la trilogie *La soif de la montagne du sel (Setea muntelui de sare)* écrite par Marin Sorescu, qui comprend trois pièces de théâtre: *Jonas (Iona)*, *Matca (Matca)* et *Le Bedeau (Paracliserul)*. On peut parler ici des solitudes de l'homme. Cette trilogie vise la condition tragique de l'homme en montrant ses interrogations et ses quêtes dans la voie de la connaissance en essayant de conquérir son propre idéal.

Nous avons indentifié des symboles comme l'eau dans l'hypostase de la mer, qui en *Jonas* signifie l'incertitude et devient l'expression tragique de la

¹¹ Maria Vodă-Căpușan, *Marin Sorescu sau despre tânjirea spre cerc*, Ed. Scrisul românesc, Craiova, 1993, p. 34.

¹² Vezi Crenguța Gânscă, Crenguța, *Opera lui Marin Sorescu*, p. 157.

limitation et de l'espace fermé. Encore, on peut dire qu'ici la mer offre la possibilité de voyager librement, même dans le ventre de la baleine. L'eau comme force destructrice qui décompose la matière apparaît dans *Matca*. L'eau représente une menace permanente pour la vie, une présence imminente de la mort.

On avait aussi trouvé et décodé des symboles comme le cercle (métaphore pour l'espace fermé dans *Jonas*); l'éclairage qui provient de la lumière des bougies signifie l'incarnation de la pureté spirituelle dans *Matca*; la flamme représente le symbole de l'esprit, de la combustion interne spirituelle etc.

Les trois situations rencontrées dans ces pièces peuvent être assimilées aux trois âges de l'humanité: *Jonas* – l'âge du Vieux Testament, *Le Bedeau* – âge moyen, *Matca* – l'âge de la certitude.